Número 59 - 2014 - 14 euros

REVISTA GALEGA DE EDUCACIóN

PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

O RETO DE APRENDER NOS CÁRCERES

O RETO DE APRENDER NOS CÁRCERES

REVISTA GALEGA DE EDUCACIÓN
Num. 59
Xuño 2014

sumario

D.L.: C-22/1986
ISSN: 1132-8932

Deseño: Lois Rodríguez (Acordar)
Maquetación e deseño de cuberta: Xiana Lastra Pernas
Impresión: Rodi Artes Gráficas
Lugar de edición: Santiago de Compostela
Redacción: rge.redaccion@mundo-r.com
Publicidade: rge.publicidade@mundo-r.com
Subscricións: rge.subscricions@mundo-r.com
Revisión e tradución de textos ao inglés: Ana Patricia García Varela
Revisión lingüística: Mónica Martínez Baleirón
Apoio fotográfico: Carmen Denébola Álvarez Seoane

Transicións profesionais. O caso dos educadores do Complexo Penitencario de Islas Marías

Margarita Armenta Beltrán
Enrique Ibarra Aguirre
Héctor Manuel Jacobo García (coord.)
Universidad Autónoma de Sinaloa (México)
maggy@uas.edu.mx
ibagen2629@hotmail.com
hmjacobo@uas.edu.mx

No ámbito da investigación en formación docente atopouse que os acontecementos críticos que experimentan os educadores, importantes e influíntes nas súas actuacións persoais e profesionais, foron tratados con certa frecuencia. Estes traballos documentaron aspectos como o choque coa realidade profesional dos educadores principiantes (Veenman, 1984; Marcelo, 1991; Jacobo, 1997); as estratexias preferentes que utilizan para integrarse á cultura da ensinanza (Lacey, 1977) e as preocupacións no proceso de aprendizaxe da ensinanza (Fuller e Brown, 1975). Con todo, os seus obxectos de investigación enfocáronse en diversos aspectos problemáticos que se suscitan na aula. Ata agora sábese pouco acerca de estudos sistemáticos sobre as transicións experimentadas polos educadores en contornos distintos dos habituais, sobre todo a aqueles que se caracterizan pola súa alta clausura sociocultural, os cales lle esixen ao educador realizar un esforzo para desencadear respostas de adaptación -orientadas á integración, a asimilación ou a evasión- para manter o sentido de coherencia persoal e profesional. A experiencia vivida polos educadores do Complexo Penitenciario Islas Marías, podería tipificarse como unha

transición de alta necesidade de clausura cognitiva.

Unha transición de alta necesidade de clausura cognitiva refírese ao estado de desorganización emocional e cognitiva que vive o docente ao enfrontar o novo contexto a raíz da perda ambigua (Boss, 2001) dos referentes significativos da vida cotiá. Isto impacta na aplicación con sentido das teorías formais aprendidas na formación profesional, pois a mente se atopa en estado de máxima entropía cognoscitiva. En consecuencia realízase unha reflexión distorsionada –provocada por un patrón imposto mecanicamente, produto do pensamento reactivo (Bohm, 1997)-. Iso reflíctese principalmente nas dificultades que se presentan ao deseñar estratexias de intervención pedagóxica e nas relacións interpersoais que o educador establece co seu contorno, o cal percibe como complicado ou caótico (Snowden e Boone, 2007), incrementando o malestar afectivo que induce ao peche cognitivo (Kosic, 2004), e o chanta por máis tempo no val da depresión (Fisher, 2012).

Neste tipo de transicións os educadores caracterízanse por:

- Peche cognitivo;
- Mantemento dunha identidade fixa para protexerse dun contorno que perciben ameazante;
- Reacción cun desexo de orde definido ante as novas circunstancias;
- Rexeitamento polo caos percibido da nova situación;
- Impaciencia e rexeitamento a visións alternativas:

  - Impulsividade e menos reflexión sobre a nova información;

  - Aversión á ambigüidade e a incerteza; e

  - Dificultade para establecer relacións coas persoas do seu contorno.

Da experiencia da transición xorden constriximento e emerxencias que esixen do educador reaccionar con rexeitamento, ameaza ou medo, vinculados estes coa nostalxia, o recordo, a memoria (Bartlett, 1932; Augé, 1998; Mendoza, 2004) e a imaxinación que, igual ca a abstración empírica, se alimentan da información antiga adquirida pola experiencia básica. Daquela o educador activa o coñecemento emanado da súa experiencia no traxecto como estudante e na formación profesional inicial, de aí que se encapsule no mellor profesor gardado na súa memoria. Isto faille posible reducir a complexidade e a incerteza ao afrontar un contexto inédito mediante o que Bateson (1998) chama unha Aprendizaxe Cero para a adaptación, utilizando un afrontamento predominantemente emocional.

Para levar a cabo esta investigación, realizamos unha viaxe xunto cos profesores da Escola Primaria Enrique C. Rebsamen e durante dúas semanas tivemos a oportunidade de coñecer por experiencia propia as condicións da súa vida cotiá na Illa María Madre.

Os datos recolléronse en dous obradoiros –un de composición de cartas docentes e outro de reflexión profesional- deseñados a partir dunha estratexia de intervención disposta nun guión pedagóxico que considerou tres fases: preactiva, interactiva e postactiva. Tamén escribimos un diario de observación participante e aplicamos entrevistas en profundidade para facilitar a triangulación da información.

Polo que puidemos observar nos resultados obtidos, percibimos que os educadores que viviron a experiencia psicolóxica da transición con alta necesidade de clausura cognitiva, expresaron o seu malestar emocional máis intensamente ca o resto dos seus colegas, iniciando a transición cunha ruptura predominantemente complicada ou caótica, o que probablemente os instalou na depresión por máis tempo; superaron o conflito con estratexias de reequilibración compensatorias e utilizaron un afrontamento orientado emocionalmente; tamén se observou que estes profesores perden a esperanza en realizar as súas metas profesionais e persoais no curto plazo, se non é que se fan imposibles de lograr.

Isto pode deberse a que o contexto insular do complexo penitenciario está regulado por un réxime que dirixe por completo as actividades do suxeito –en moitos casos incluídas as do profesor-, de tal modo que xa nada depende del, polo que se perde o control da propia vida; é un contorno pechado e controlado que vai configurando no suxeito un fatalismo ante a irremediable situación e do que os profesores e demais funcionarios non son alleos, pois as condicións do contorno non poden modificarse, intensificando as respostas de afrontamento por evitación e orientadas emocionalmente, ante a percepción de vulnerabilidade que deixa os suxeitos na indefensión, pois a comunicación cara ao continente é escasa e as saídas son metódica e rigorosamente controladas polas autoridades do penal.

Vale destacar que o estudo conta con evidencia empírica para afirmar que os profesores buscaron refuxio emocional e apoio social entre os seus colegas para lograr o seu benestar psicolóxico (Armenta, Castro e Jacobo, 2008; Armenta, 2013), o que favoreceu a relación intragrupo; este é un comportamento común nas relacións que establecen os migrantes para protexerse dun contorno que

perciben ameazador (Arora et al., 2003).

Os resultados mostran que tanto profesores principiantes como de carreira longa experimentan transicións críticas caracterizadas como de alta necesidade de clausura cognitiva, o que redunda nunha reflexión profesional na que predomina a abstración empírica sobre a reflexionante, un afrontamento emocional e un conflito emocional superado con estratexias de reequilibración compensatoria. Saber estas ideas é fundamental no deseño de programas de formación profesional e de estratexias de acompañamento pedagóxico a educadores principiantes e experimentados que realizan o seu traballo docente por primeira vez en contextos carcerarios como é o caso do Complexo Penitenciario de Islas Marías (Nayarit, México). ■

BIBLIOGRAFÍA

- Armenta-Beltrán, M. (2013). Transiciones de los profesores de educación básica. *Pensamiento profesional, conflicto emocional y estrategias de afrontamiento*. Tese de doutoramento inédita. México: Universidad Autónoma de Sinaloa.
- Armenta-Beltrán, M., Castro-Montoya, H. e Jacobo-García, H. M. (2008). Conflicto emocional y migraciones. *Revista Novedades Educativas* 206, 68-75.
- Arora A. et al. (2003). The cultural adjustment and mental health of japanese inmigrant youth. *Adolescence*. 38, 481-500.
- Augé, M. (1998). *Las formas del olvido*. Barcelona: Gedisa.
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: a study in experimental and social psychology*. Reino Unido: Cambridge University Press.
- Bateson, G. (1998). *Pasos hacia una ecología de la mente*. Arxentina: Editorial Lohlé-Luhmen.
- Bohm, D. (1997). *Sobre el diálogo*. Barcelona: Kairós.
- Boss, P. (2001). *Pérdida ambigua. Cómo aprender a vivir con un duelo no terminado*. México: Paidós.
- Fisher, J. (2012). The Process of Transition. Recuperado de HYPERLINK "http://www.businessballs.com/freepdfmaterials/fisher-transition-curve-2012bb.pdf"http://www.businessballs.com/freepdfmaterials/fisher-transition-curve-2012bb.pdf
- Fuller, F. e Brown, D. (1975). Becoming a teacher. In Ryan, K. (ed.) *Teacher Education: The Seventy-fourth Yearbook of the National for the Study of Education* (pp. 25-51). Chicago: National Society for the Study of Education.
- Jacobo-García, H.M. (1997). *La Exploración del pensamiento pedagógico de los profesores de educación básica: una contrastación con los pedagogos clásicos del primer tercio del presente siglo (XX)*.Tese de doutoramento inédita: Universidad Autónoma de Madrid.
- Kosic, A. (2004). Acculturation strategies, coping process and immigrants' adaptation. *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 269-278.
- Lacey, C. (1977). *The socialization of teachers*. Londres: Methuen and Co.
- Marcelo, C. (1991). *Aprender a enseñar. Un estudio sobre el proceso de socialización de profesores principiantes*. Madrid: CIDE.
- Mendoza-García, J. (2004). Las formas del recuerdo. La memoria narrativa. *Athenea Digital*, 6.
- Snowden, D.J. e Boone, M.E. (2007). A Leader's Framework for Decision Making. *Harvard Business Review*, 85 (11), 68-76.
- Veenman, S. (1984). Percibied the problems the beginning teachers. *Review of Educational Research*, 54 (2), 143-178.

DOI: 10.3102/00346543054002143